

Тематична рубрика: Теорія навчання

УДК 378.14. 811.111

**ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ
КОМПЕНСАТОРНОЇ ТА СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЙ**

**THE PROBLEM OF DEFINING AND DIFFERENTIATING
COMPENSATORY AND STRATEGIC COMPETENCE**

Рідель Т.М.,

канд. пед. наук,

старший викладач кафедри іноземних мов

Сумського національного аграрного університету

Кириченко Т.О.,

канд. екон. наук,

старший викладач кафедри іноземних мов

Сумського національного аграрного університету

Стаття присвячена проблемам, пов'язаним з визначенням, деталізацією та розмежуванням понять компенсаторної та стратегічної компетенцій. Констатовано, що сфери дії цих компетенцій перетинаються, вони не є тотожними. Виділено ряд точок зору щодо визначення компенсаторної та стратегічної компетенцій. Визначено, що стратегічна компетенція традиційно розуміється як володіння і оволодіння певними комунікативними стратегіями з метою подолання труднощів, що виникають у процесі спілкування іноземною мовою. Дослідниками підкреслюється лише роль здатності компенсувати. Доведено, що сфера дії стратегічної компетенції є ширшою і не зводиться лише до здатності компенсувати перерваний процес комунікації або дефіцит мовних ресурсів. Отже, стратегічна компетенція не є аналогом компенсаторної, а включає в себе більш широкий перелік різноманітних стратегій і технік. Автори розглядають навчальну компетенцію, що є аналогом стратегічної та лежить в основі формування всіх навичок і умінь іноземних мов, отже, становить базу для формування всіх компонентів, складових

комунікативної компетенції. Доведено, що навчальні навички, вміння можуть входити, «проникати» в будь-яку компетенцію, а не тільки в стратегічну. Такі факти стали підставою для розмежування стратегічної і компенсаторної компетенцій, а також для виділення навчальної та компенсаторної компетенцій як окремих компонентів комунікативної компетенції. Проаналізовано та вивчено визначення поняття компенсаторної компетенції, що дозволило краще зрозуміти її сутність та виділити її базові елементи. Конкретизовано визначення компенсаторної компетенції з точки зору характеристики її структури. Обґрунтовано, що компенсаторна компетенція включає до свого складу знання про вербальні/невербальні засоби компенсації, компенсаторні стратегії і компенсаторні вміння для подолання різних скрутних ситуацій в процесі іншомовного спілкування та/або для заповнення лакун лінгвістичного, прагматичного характеру при недосконалому володінні іноземною мовою. Запропоновано визначення компенсаторної компетенції як здатність індивідуума виходити зі скрутних комунікативних ситуацій внаслідок нестачі мовних чи мовленнєвих ресурсів за допомогою застосування компенсаторних стратегій і умінь.

Ключові слова: компенсаторна компетенція, стратегічна компетенція, компенсаторні стратегії та прийоми, іноземна мова, професійно-орієнтований текст, засвоєння та застосування компенсаторних стратегій та прийомів, компетентний спеціаліст.

The article deals with the problem of defining and differentiating compensatory and strategic competences. It is stated that these competencies are closely interrelated, still they are not identical. A number of points of view on the definition of compensatory and strategic competencies are highlighted. It has been determined that strategic competence is traditionally understood as the possession and mastery of certain communication strategies in order to overcome difficulties encountered in the process of communication in a foreign language. Researchers only emphasize the role of the ability to compensate. It has been argued that the

scope of strategic competence is broader and not limited to the ability to compensate for the interrupted communication process or the scarcity of language resources. Therefore, strategic competence is not an analogue of compensatory, but includes a broader range of different strategies and techniques. The authors consider the educational competence, which is analogous to the strategic one, and which underlies the formation of all foreign language skills and, therefore, forms the basis for the formation of all the components that make up the communicative competence. It is proved that training skills, skills can enter, "penetrate" in any competence, not just strategic. Such facts became the basis for the differentiation of strategic and compensatory competences, as well as for the allocation of educational and compensatory competencies as separate components of communicative competence. The definition of the concept of compensatory competence is analyzed and studied, which made it possible to better understand its essence and distinguish its basic elements. The definition of compensatory competence in terms of the characteristics of its structure is specified. It is substantiated that the compensatory competence includes knowledge of verbal / non-verbal means of compensation, compensatory strategies and compensatory skills for overcoming various difficult situations in the process of foreign language communication and / or for filling the lacunae of linguistic and pragmatic nature with an imperfect knowledge of a foreign language. The definition of compensatory competence as the ability of an individual to overcome difficult communicative situations due to lack of linguistic or speech resources through the use of compensatory strategies and skills is suggested.

Key words: compensatory competence, strategic competence, compensatory strategies and techniques, foreign language, professionally oriented text, mastering and applying compensatory strategies and techniques, competent authority.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Європейське Співтовариство, з огляду на вимогу щодо спілкування однією офіційною мовою, кидає дидактиці іноземної мови нові виклики. Формування і становлення професійної компетентності фахівця, спроможного вирішувати

не лише професійні задачі, але й творчо підходити до їх реалізації та імплементації їх результатів, складають стратегію вищої освіти України на теперішній день. Поняття стратегічної компетенції та компенсаторної компетенції не є тотожними та розглядаються науковцями через семантично споріднені поняття стратегії навчання, автономії суб'єктів навчання, індивідуально-раціональний стиль навчальної діяльності. Всі ці поняття є складовими актуальної сьогодні методичної тенденції, що має на меті організацію навчання навколо суб'єкта, враховуючи його індивідуальні психологічні відмінності, важливі для гуманізації освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка проблематики, що пов'язана з компенсаторною компетенцією, у вітчизняній методичній школі розпочалася в останні три десятиріччя. Аналіз наукової літератури вказує на те, що поняття «компенсаторна компетенція» перетинається або ототожнюється з поняттям «стратегічна компетенція» (strategic competence), яке використовується у зарубіжній методиці, а саме у європейській методичній школі. Варто констатувати, що поняття «стратегічна компетенція» проникло у вітчизняну методику та отримало доволі широке розповсюдження. (К.М.Гром, Г.В.Єйгер, Й.А.Рапопорт, Г.В.Елізарова, О.О.Залєвская, Л.О.Карєва, Р.П.Мільруд, А.А.Пойменова).

Спроба осмислити поняття компенсаторної компетенції у зв'язку з вивченням компонентного складу комунікативної компетенції була зроблена І.Л.Бім, К.М.Гром, М.Ф.Овчинніковою; у зв'язку з навчанням читання – А.Л.Тихоною, Т.М.Фоменко, А.Л.Тихоною.

Аналіз вітчизняної наукової літератури дозволяє виділити ряд точок зору щодо визначення компенсаторної та стратегічної компетенцій:

1. Виокремлення компенсаторної компетенції у якості самостійного компонента комунікативної компетенції (І.Л.Бім, К.М.Гром, М.Ф.Овчинніковою).

2. Виокремлення стратегічної компетенції, що включає компенсаторні навички та уміння, знання про комунікативні стратегії та володіння ними (Г.В.Елізарова, Г.Г.Жогліна, Л.О.Карєва, Р.П.Мільруд).

3. Виокремлення компенсаторної компетенції як аналога стратегічної компетенції (О.О.Миролюбов, Г.С.Трофімова).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить про недостатнє теоретичне обґрунтування понять у вітчизняній лінгводидактиці: немає чіткого визначення компенсаторної та стратегічної компетенцій, не вивчена їх структура, не розроблена номенклатура компенсаторних та стратегічних умінь. Крім цього, існування самого терміну під питанням. Виходячи з цього, ми вирішили провести власний аналіз понять.

Мета статті. У зв'язку з вищевикладеним, виникає необхідність вивчення та розмежування понять стратегічної та компенсаторної компетенцій, що ми і поставили собі за мету.

Виклад основного матеріалу. У деяких дослідженнях стратегічна компетенція традиційно розуміється як володіння і оволодіння певними комунікативними стратегіями з метою подолання труднощів, що виникають у процесі спілкування іноземною мовою (К.М.Гром, Г.Г.Жогліна, Л.О.Карєва, О.О.Миролюбов, M.Canale and M.Swain, C.Faerch and G.Rasper, D.Little, R.Richterich). Ці труднощі можуть бути різного характеру, включаючи дефіцит мовних засобів і незнання соціокультурних норм носіїв мови.

Вперше визначення стратегічної компетенції спробували дати M. Canale and M.Swain [9]. Згідно дослідникам стратегічна компетенція «вступає в гру, щоб компенсувати моменти порушення процесу комунікації, викликані недосконалим володінням мови або недосконалим знанням цієї мови» [9, с. 160–161].

Звернемося до визначення, яке дає Van Ek J.A. «Стратегічна компетенція передбачає здатність з боку мовця *компенсувати* в усній чи іншій формі недолік інформації, який може скластися в процесі спілкування між партнерами, в разі якщо інформація не була повністю розпізнана одним з них» [13, с.110–113].

«... стратегічна компетенція відповідає здатності отримувати доступ до комунікативних стратегій і їх використовувати для того, щоб *компенсувати* лакуни лінгвістичного (граматичного) або прагматичного (соціокультурного) знання» [11, с. 161].

Як видно з цих визначень, авторами підкреслюється лише роль здатності компенсувати. Однак більш уважне вивчення наукової літератури показує, що сфера дії стратегічної компетенції є ширшою. На це, зокрема, вказують відомі дослідники D.Little [11] і R.Richterich [12]. Вчені, аналізуючи більш ранні роботи з використання стратегій, підкреслюють важливість оволодіння навчальними прийомами або техніками в рамках стратегічної компетенції. У роботах S.P.Corder [11], C.Faerch and G.Rasper [10] зроблена спроба розмежування компенсаторних і навчальних технік, стратегій. Таким чином, роль стратегічної компетенції не зводиться лише до здатності компенсувати перерваний процес комунікації або дефіцит мовних ресурсів. Отже, стратегічна компетенція не є аналогом компенсаторної, а включає в себе більш широкий перелік різноманітних стратегій і технік. Більш того, останнім часом деякі дослідники заговорили про так звану «автономність» учнів, яка розуміється як самонавчання і здатність свідомо, самостійно і ефективно організувати своє навчання [7, 9]. Поняття автономності в навчанні іноземних мов безпосередньо пов'язується з володінням і оволодінням спеціальними навчальними стратегіями і тактиками, що формують в учня необхідну методичну компетенцію, яка, в свою чергу, включається в стратегічну компетенцію в західних дослідженнях або в навчальну компетенцію в ряді вітчизняних робіт. На думку І.Д. Трофімової навчальна компетенція або

«вміння вчитися» носить «наскрізний» характер [7, с.131]. Цей постулат означає, що навчальна компетенція лежить в основі формування всіх навичок і умінь іноземних мов, отже, становить базу для формування всіх компонентів, складових комунікативної компетенції. «Досягнення комунікативної компетенції як готовності і здатності здійснювати іншомовне спілкування неможливо в позиції нейтрально-пасивного сприйняття, коли людина не вміє працювати над іншомовним матеріалом, не має методичного інструментарію для отримання знань, вдосконалення навичок і умінь і «проникнення» в чужу культуру, коли вона не знайома і/або не розвиває вміння виходити зі становища нестачі іншомовних засобів (компенсаторні вміння), що, в свою чергу, вказує на «наскрізний» характер навчальної компетенції». Таке положення доводить, що навчальні навички, вміння можуть входити, «проникати» в будь-яку компетенцію, а не тільки в стратегічну. Отже, навчальні навички, вміння або техніки не є приналежністю зазначеної складової і тому можуть бути виділені в якості самостійного компонента.

Такі факти і аргументи є підставою для розмежування стратегічної і компенсаторної компетенцій, а також для виділення навчальної та компенсаторної компетенцій як окремих компонентів комунікативної компетенції.

Вперше подібне розмежування у вітчизняній методичній школі було зроблено І.Л. Бім [1]. З думкою І.Л. Бім солідаризується Т.М. Фоменко, А.Л. Тихонова, які вважають компенсаторну компетенцію важливою складовою загальної комунікативної компетенції з іноземної мови [8, с.27]. Перш за все подібний підхід продиктований реальними умовами навчання іншомовного спілкування для абсолютної більшості регіонів країни (відсутність мовного оточення, обмеженість аудиторного часу, відсутність можливості для повсюдного залучення носіїв мови в якості викладачів до вузів, відсутність широкої можливості використання комп'ютера та Інтернету, телебачення, що веде мовлення іноземними мовами як допоміжних засобів навчання).

Наслідком цього, є невміння справлятися з комунікативними труднощами, розгубленість, закомплексованість учнів перед мовними, мовленнєвими та іншими проблемами, що виникають. Тому з'являється нагальна потреба в додаткових мовних ресурсах і формуванні компенсаторних умінь. У західній методиці об'єднання двох понять є виправданим в силу сформованих традиційних підходів до навчання іноземним мовам і тих можливостей, що властиві як окремому суб'єкту навчання, так і системі навчання в цілому.

Аналіз і вивчення визначень компенсаторної компетенції дозволяють з одного боку, краще зрозуміти її сутність, з іншого – виділити її базові елементи.

На думку І.Л. Бім [1], компенсаторна компетенція вимагає вміння порозумітися і вміння вийти зі скрутного становища.

Г.С. Трофімова називає компенсаторну компетенцію компетенцією мовної стратегії, яка за своєю суттю є компенсаторною. «Компетенція мовленнєвої стратегії використовується для компенсації недосконалого володіння чим-небудь, коли не можеш згадати слово і хочеш натякнути співрозмовнику, що маєш намір продовжити спілкування, але не зрозумів якогось слова» [6, с. 18].

Компенсаторна компетенція передбачає сформованість таких іншомовних знань і умінь, які сприяють подоланню труднощів, що виникли в процесі іншомовного спілкування », – постулює К.М. Гром [2, с. 20].

О.О. Миролубов, ототожнюючи стратегічну компетенцію з компенсаторною, пов'язує останню з умінням обходитися у спілкуванні наявними мовними засобами [3, с.1].

Недостатньо конкретизованими, на наш погляд, є зазначені визначення з точки зору характеристики структури компенсаторної компетенції. У цих визначеннях підкреслюється роль, як правило, одного з елементів системи, що представляє компенсаторну компетенцію – знання чи вміння.

Визначення Т.М. Фоменко, А.Л. Тихонової, на нашу думку, найбільш повно відображає структуру компенсаторної компетенції. В даному випадку цей вид компетенції розуміється як здатність учня залучати в умовах недостатнього знання нової мови наявні у нього знання, вміння і навички користування рідною (або вже вивченою чи просто більш знайомою) мовою [8, с.27].

Як впливає з перерахованих визначень, компенсаторна компетенція характеризується в наступних термінах: знання, навички, вміння, тобто в термінах діяльнісного підходу. На наш погляд, розгляд структури компенсаторної компетенції в термінах такого підходу є виправданим, оскільки відповідає специфіці вітчизняної лінгводидактики взагалі і методики викладання конкретної мови зокрема. Однак компоненти, складові даного виду компетенції є специфічними в силу особливої її ролі – компенсувати перерваний процес комунікації. Тому виникає необхідність подальшого аналізу наукової літератури.

Висновки. Вивчення наукових джерел показує, що більшість дослідників відводять важливу роль такого поняття як стратегія. Цей висновок дозволяє нам включити до складу компенсаторної компетенції компенсаторну стратегію. Ґрунтуючись на визначеннях стратегії і вміння, ми прийшли до висновку, що двома базовими поняттями в структурі компенсаторної компетенції є компенсаторна стратегія і компенсаторне вміння.

Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що компенсаторна компетенція включає до свого складу знання про вербальні/невербальні засоби компенсації, компенсаторні стратегії і компенсаторні вміння для подолання різних скрутних ситуацій в процесі іншомовного спілкування та\або для заповнення лакун лінгвістичного, прагматичного характеру при недосконалому володінні іноземною мовою. Ця здатність (англ. competence – здатність) передбачає в першу чергу розвиток компенсаторних умінь, без яких неможливий процес спілкування і користування іноземною мовою.

Таким чином, під компенсаторною компетенцією слід розуміти здатність індивідуума виходити зі скрутних комунікативних ситуацій внаслідок нестачі мовних чи мовленнєвих ресурсів за допомогою застосування компенсаторних стратегій і умінь.

БІБЛЮГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы. *Иностранные языки в школе*. 2002. № 2. С. 1–15.
2. Гром Е.Н. Содержание и формы контроля уровня сформированности иноязычной коммуникативной компетенции 10–11 классов школ с углубленным изучением иностранного языка: дис. ... канд.пед.наук. М., 1999. 315 с.
3. Миролубов А.А. Концепция учебного предмета «Иностранный язык»: тезисы // <http://ioso.narod.ru/tezisi/tezisi3htmV>
4. Овчинникова М.Ф. Прагмалингвистический аспект социолингвистической компетенции. *Вестник Бурятского университета. Сер. 8. Теория и методика обучения в вузе и школе*. 2000. Вып. 11. С.53–63.
5. Тихонова А.Л. Обучение чтению на французском языке как втором иностранном с использованием компенсаторных умений учащихся и компенсаторных возможностей текста в средней школе (начальный этап, 1-й иностр. язык - англ.): дис. ... канд. пед. наук. М., 2000. 101 с.
6. Трофимова Г.С. Дидактические основы формирования коммуникативной компетентности обучаемых: дис. ... канд. пед. наук. СПб. 2000. 397 с.
7. Трофимова И.Д. Автономность в обучении иностранным языкам. *Вестник Бурятского университета. Сер. 8. Теория и методика обучения в вузе и школе*. 2000. Ч.І. Вып. 6. С.126–139.

8. Фоменко Т.М., Тихонова А.А. Компенсаторные умения при обучении информативному чтению на французском языке как втором иностранном. *Иностранные языки в школе*. 2002. № 1. С.22–27.
9. Canale, M. and Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1,21, P. 1–47.
10. Faerch, C. and Kasper, G. (eds.) *Strategies in Interlanguage Communication*. L.: Longman, 1983.
11. Little D. La competence strategique examinee par rapport & la maitrise strategique du processus d'apprentissage des langues. *Le francais dans le monde*. P.156–187.
12. Richterich R. La competence strategique: acquerir des strategies d'apprentissage et de communication. *Le francais dans le monde*. 1998. P. 188–212.
13. Van Ek J.A. Objectifs de l'apprentissage des langues vivantes. Vol. 1: *Comenu et portae*. Les edit, du Conseil de l'Europe. 1993.